

בקשת מחילה על לשון הרע כשהנפגע

אינו יודע

אריה מינקוב - שיעור ג'

החפץ חיים בספרו (הלכות לשון הרע, כלל ד' סעיף י"ב) כתב שכשאדם שסיפר לשון הרע רוצה לחזור בתשובה - עליו לבקש מחילה גם ממי שאינו יודע שהמספר סיפר עליו לשון הרע¹, וכתב שם בבאר מים חיים (סי"ק מ"ח) שמקור הדין הוא בשערי תשובה לרבנו יונה (שער ג' מאמר ר"ז).

לעומת זאת, בספר תנועת המוסר (ח"א עמוד 363) מובאת דעת רבי ישראל סלנטר, שבמצב כזה אין לאדם רשות לפגוע בחברו בשביל טובתו האישית ולומר לו שסיפר עליו לשון הרע, ויוצא מדבריו שבמצב כזה אין תקנה למספר. ואמנם יש מהאחרונים שכתבו בדעתו שיבקש מהנפגע מחילה כללית, וזה מספיק (כך דעתם של הרב עובדיה יוסף בחזון עובדיה הל' ערב יו"כ, הערה כ', והרב שטרנבוך במועדים וזמנים, ח"א סימן נ"ד, ונראה שגם לפיהם זה לא מכפר לו לגמרי, אלא שאינו יכול להשתדל יותר).

האם קיימת מחלוקת

הגר"א נבנצל (מובא בהערותיו על המשנ"ב, סימן תר"ו ס"ק ג', ובמקראי קודש, הלכות יום כיפור, פרק ב' הערה ד') סובר שהח"ח ורבי ישראל סלנטר כלל לא נחלקו, אלא כל אחד מהם דיבר במצב אחר, שהחפץ חיים דיבר במצב שרק מספר הלשון הרע יפגע, ובמצב כזה גם ר"י יודה שצריך ללכת ולהודיעו (ולא יימנע מכך בעקבות הסבל שיבוא עליו בעקבות זאת), ור"י דיבר במצב שהנפגע ייעלב, שבמצב כזה גם לח"ח אסור ללכת ולבקש מחילה (וכ"כ גם בשו"ת אז נדברו, ח"ז סימן ס"ה, וקצת תימה על דברי הרב עובדיה יוסף בחזון עובדיה, שמשמע ממנו שהרב זילבר הבין שכן נחלקו). הרב נבנצל מוכיח

¹ אם הגיע אליו היזק, אלא שאינו יודע ממי. אך אם עוד לא הגיע אליו ההיזק - כתב בבאר מים חיים שם שהכי טוב שישתדל מאוד שלא יגיע אל הנפגע נזק כלל, ואם אינו יכול - נשאר שם בצ"ע האם מותר לבקש מחילה.

את הסברא הזאת מדברי רבנו יונה עצמו בשערי תשובה, שרבנו יונה דיבר במצב שרק מספר הלשה"ר יפגע: "אם ישוב בעל הלשון בתשובה, צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו, והוא לא יזכור מספר כולם, כי רבים מכאובים הכאיב, וכמה נפשות הדאיב, גם רבים מאשר זכר כי אותם עכר, והם לא ידעו כי הדיח עליהם את הרעה, יתבייש להודיעם ולגלות אוזנם על אשר גמלם רעה, כי הוא מכה ואין מכתו ידועה" והסביר לי הרב נבנצל שכוונת רבנו יונה בתחילת דבריו היא, שהם נעלבו מעצם הלשון הרע, ולא מבקשת המחילה.

הגר"א שפירא זצ"ל (מובא בנספחים שבסוף מקראי קודש הלכות יום כיפור) כתב, שטעמו של רי"ס הוא שמכיוון שיודיע לחברו שדיבר עליו לשה"ר, סביר מאוד שהוא יפגע, וגם אם הוא ימחל לו - קרוב לוודאי שהידידות שהייתה ביניהם לא תחזור, ומחדש הרב שפירא, שעצם קיום יחסים של ידידות בין חברים זה לא דבר רשות בעלמא, אלא מצווה! ומוכיח זאת מכך שאפילו האיסור לצאת לחו"ל נדחה לצורך ידידות, ולכן רי"ס סבר שעדיף שלא יספר לנפגע שהוציא עליו לעז, וימשיכו להיות חברים (ונראה שדווקא אם דיבר עליו פעם אחת, אך אם זה הפך למשהו קבוע - זו צביעות אם ימשיך להיות חברו, ובאותו זמן ידבר עליו סרה מאחורי גבו).

אך לעומת זאת, מדברי הרב עובדיה יוסף (בקיצור שולחן ערוך, סימן תר"ו סעיף ט"ז, ובחזון עובדיה, שם) שפסק כדברי רי"ס, (שלא יפרט לנפגע על הלשה"ר, אלא יבקש ממנו מחילה סתם) וכתב שם שדין זה הוא לא כדברי הח"ח, נראה שהבין שהם כן נחלקו, וכך נראה שהבין גם הגר"ש וולבה זצ"ל (במקראי קודש), ועוד הרבה מהאחרונים.

עוד הוכחה שנראה שיש ביניהם מחלוקת, מסיפור המובא בספר מכתבי החפץ חיים (חלק ב' עמוד קי"א, וכן מובא גם במקראי קודש שם): "שכשהחפץ חיים בא לרבי ישראל מסלנט והביא לפניו את ספרו הח"ח, קיבל הרי"ס את הספר לעיין בו. וכששב הח"ח לאחר מכן לרי"ס, אמר לו הרי"ס, שיש לו קושיה על הספר: שכתוב שם שאם חברו אינו יודע עדיין שפגעו בו, צריך לגלות לו שדיברו עליו לה"ר ולבקש מחילה. והקשה הרי"ס, דהלא כשיספרו לו שפגעו בו יגרם לו צער ומה אשם חברו אם הוא רוצה לעשות תשובה. וענה לו הח"ח: דין זה לקוח מספר שערי תשובה לרבנו יונה", ונראה מלשון זו שהיה ביניהם ויכוח בדין.

על ההוכחה מהסיפור הזה, אמר הרב נבנצל לרב הררי, שעכ"פ לא שייך לומר שהח"ח חולק על דין זה, וכתב לי הרב נבנצל ש"במקום שאין הכרח - אין לעשות

מחלוקת", ופשוט שלכן הרב נבנצל סובר כך, למרות שקצת קשה על דבריו מהסיפור.

שיטת הח"ח במשנה ברורה

בתחילת סימן תר"ו כתב המגן אברהם (בשם הבי"ח), שבשעה שמבקש מחילה מחברו - צריך לפרט את החטא שחטא לחברו, והוסיף שם שנראה לו שאם חברו מתבייש בזה - לא יפרט את החטא², וכתב על זה הרב שטרנבוך (בספרו מועדים וזמנים, שם) שהדין של המג"א שייך רק כשחברו כבר יודע שהוציא עליו לעז, אלא שמתבייש כשמזכירים לו את זה, ולכן גם אם לא יפרט את החטא - זה מספיק.

מכך שבמשנה ברורה (סימן תר"ו ס"ק ג') הח"ח עצמו נקט את דברי המגן אברהם להלכה, אפשר לומר שלפי שיטת הרב שטרנבוך מחלוקת הח"ח ורי"ס היא, שלדעת הח"ח האיסור לבקש מחילה הוא דווקא במצב שמזכיר לו שפגע בו אלא יבקש מהנפגע מחילה בלי שיפרט, ומחילה זו תועיל לגמרי (כי ייזכר מעצמו גם במקרה הזה) וזה לא כל כך חידוש, כי ממילא תהיה לו מחילה גמורה. ורי"ס סובר שאסור לבקש מחילה גם במצב שמחדש לו שהוציא עליו לעז, ומיידית מבקש ממנו מחילה על זה, שזה חידוש הרבה יותר גדול בכך שעדיף שלא יימחל לו העוון הזה, ולא יצער את חברו, וכך נראה גם מהמשך דבריו שם.

אך באורחות ההלכה (על המנחת שלמה, הלכות עשרת ימי תשובה, פרק ג', סעיף ו') מובאת דרך אחרת להבין את החילוק בין דברי הח"ח למה שכתב במשנ"ב, שבח"ח הדין הוא שאם הנפגע יצטער - בכ"ז יכול לספר, ואילו במשנ"ב כתב שאם חברו יתבייש - שלא יזכיר לו³, וכן הובא גם בביאורים של מהדורת עוז והדר על המשנ"ב. עוד דרך לתרץ את הסתירה כתב בספר "עלי באר" על החפץ חיים, שבח"ח כתב שצריך לבקש מחילה על שדיבר עליו - וזה דווקא אם אף אחד מהם לא יתבייש או שחברו לא יפגע, ובמשנ"ב כתב שאם אחד מהם יתבייש או שחברו יפגע - לא יפרט מה בדיוק אמר עליו.

² וזה לא נחשב כבקשת מחילה כללית, כי פה הוא יודע באיזה עוון חטא כנגדו, לעומת מחילה כללית, שאינו יודע כלל באיזה עוון פגע לו.

³ ואולי הסברא לחלק ביניהם היא שצער חולף מהר, לעומת בושה שנשארת לאורך זמן, כל פעם שזוכר בזה.

האם ניתן ללמוד הלכות מהספר שערי תשובה

החפץ חיים, בהקדמה לספרו (בהערה) התייחס לעניין הזה וכתב: "ואל יפלא בעיני הקורא, כיון שכל הספר הזה מיוסד על עיקרי ההלכה, למה אני מביא בכמה מקומות ראיות מספר שערי תשובה לרבנו יונה, שהוא מכלל ספרי מוסר, כי באמת נראה לעיניי להתבונן היטב במאמריו הקדושים בכמה מקומות, ששמר ודקדק את דבריו שלא יצא מגדר הדין, ובפרט בדיני לשון הרע שלו".

והוסיף עליו הגר"א שפירא זצ"ל וכתב (במקראי קודש שם): "אמנם הח"ח הביא מקור מדברי רבנו יונה בשערי תשובה, ויש לציין מה שאומרים בשם רעק"א שמיוחד מכל ספרי המוסר הקדושים יש לחשוש ולהיזהר ביותר במה שנאמר בשערי תשובה לרבנו יונה, כי רבנו יונה מלבד היותו קדוש עליון וכל דבריו כגחלי אש, הרי היה מפוסקי הדור בהלכה, ובזה אין חילוק מספרו עליות דרבנו יונה לשערי תשובה, שכל הנחיותיו הן הלכה למעשה, ככל ההלכות בשו"ע, ובשערי תשובה מפורש שיש חיוב לבקש מחילה בלשון הרע גם כשהאדם לא נודע מי הכהו". לפי זה קשה על שיטת רי"ס, שהרי יוצא שהוא חולק על רבנו יונה, שהיה ראשון? לדעת הרב נבנצל מובן, כי הוא לא חולק, אלא דיבר על מקרה אחר, אך לשיטת הרב עובדיה, והרב וולבה - קשה?

ונראה לומר שמחלוקתם של הח"ח ורי"ס הייתה בהבנת דברי רבנו יונה, והוכחה לכך מהסיפור (כנ"ל), שהרי פשוט שרי"ס ידע את דברי רבנו יונה, וא"כ מה היה הקושי שלו בפסק של הח"ח, אלא נראה שהוא הבין בדברי רבנו יונה אחרת, כנ"ל⁴.

האם לשיטת רי"ס יש למספר דרך לשוב בתשובה

בספר "סידורו של שבת" (חלק א', שורש ו', ענף ב', עלה א', בד"ה ולפרש) הביא את דברי חובת הלבבות (בשער התשובה, פרק י'): "לפעמים נמנע האדם מן התשובה עבור מה שאין בידו לתקן מה שעיוות... ואך אע"פ כן לא ימנע אדם עצמו מן התשובה, כי זה הוא חסדי המקום עלינו אם לבבו יבחן שבכל ליבו שב אל ה' הן בעברות שבין אדם למקום... הן בעברות שבין אדם לחברו, שיש בו שתי השבות, כי לשתיים

⁴ והיינו שרי"ס הבין כמו ההסבר של הרב נבנצל, שכוונת רבנו יונה היא שהם נפגעו מעצם הלשה"ר, ולא מבקשת המחילה. ואין לומר שסבר שבספר שערי תשובה רבנו יונה לא פסק הלכות ולכן השאלה בטלה מעיקרא, כי דחוק לומר שחולק על תוכן דברי האחרונים הנ"ל.

נחשב החטא, א' - שחטא נגד המקום ועבר על ציוויו... ונוסף עוד שעשה רעה לרעהו, שזה החלק אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם (כלומר אילים משובחים, קרבן לה') אינו נמחל לו עד שירצה את חברו (ב"ק צ"ב. ואצלנו הגירסא "עד שיבקש ממנו") הנה הוא יעשה תשובה לפי כוחו באמת בזה החלק שחטא נגד המקום, וכיון ששב השב בכל לבבו ונפשו בצד היותר טוב ששיך לה', והשם הטוב המוחל לו על חלקו יודע שליבו נתן באמת לתקן העברה, ורוצה לתקן הכל ורק שאין סיפק בידו כמבואר, על כן זאת עושה הקב"ה... **או שנותן ביד הנגזל⁵ באשר הוא שם להיות מוחל לו בכל לבבו**... ואז נתבטל העברה מכל וכל, בחלק השמים והבריות" ונראה מדבריו בפירוש, שגם אצלנו, אם יעשה ככל שיכול השי"ת ייתן ביד הנפגע למחול לו, וכך כתב לי הרב נבנצל "שכשעושה מה שיכול לעשות הקב"ה יסלח לו".

אך לעומת זאת, החפץ חיים, לעניין מי שהפקיר עצמו לדיבור לשון הרע ואינו יכול לחזור בתשובה, כי אינו זוכר במי פגע כתב (שם): "ומזה נוכל להבין כמה יש לו לאדם להיזהר ממידה גרועה הזאת, כי מי שמוטבע ח"ו בזה, כמעט אי אפשר לו בתשובה, כי בודאי לא יזכור את כל הנפשות שהדאיב בלשה"ר שלו" ובבאר מים חיים שם (סי"ק מ"ט) כתב "נובע משערי תשובה לרבנו יונה הנ"ל, ובזה יובן מה שאמרו בערכין (ט"ו): לעניין לשה"ר שאם סיפר אין לו תקנה, שכבר כרתו דוד ברוח הקודש, ולכאורה אין לך דבר שעומד בפני התשובה, ואפילו ח"ו כפר בעיקר נמי מועיל תשובה לזה, כמש"כ הרמב"ם, ואיך סתם לומר שאין לו תקנה... **ולכן שייך לומר אין לו תקנה, משום דדבר זה הוא מעוונות שבין אדם לחברו שאין מועיל תשובה לזה כלל, עד שירצה את חברו**" ונראה מלשונו שבמצב שעליו אנו דנים, שאסור לו לבקש מחילה - אין שום אפשרות תשובה, וכ"כ בדעת הח"ח בספר "עלי באר" (על הח"ח), ועיי"ש שהביא את דברי הח"ח בשמירת הלשון (בשער התורה פ"א בהג"ה) שכל מה שנחלקו על הדין הזה בערכין זה דווקא לעניין אחר, שבלשון הרע יש שני קילקולים, מה שפגע בחברו, וכח הדיבור שלו - שנפגם, ושם נחלקו רק בקילקול השני, ולכו"ע אין לו כפרה על העוון שפגע בחברו, ודומה לכך כתב בספר שמועת חיים (על הגמרא בערכין, שם), שכל מה שנחלקו הוא רק לעניין עונש הנגעים שצריכים לבא על מספר הלשה"ר, ולכו"ע על גוף החטא לא תהיה כפרה עד שיבקש מחילה מחברו (ואם אינו יכול לבקש מחילה - לכאורה לא ימחל לו כלל). אך לעומת

⁵ במצב שגזל את חברו ואין לו דרך להחזיר, כגון שהפליג למדינת הים או שאינו יודע ממי גזל.

זאת, מביא הח"ח (בשמי"ה"ל, שם) את דברי מנורת המאור (נר ב', כלל ד', פרק ג'), שכתב שכל מחלוקתם בערכין היא רק במי שרגיל בלשה"ר, אבל מי שנכשל בזה ורוצה לשמור עצמו מכאן ולהבא בודאי יש מרפא למכתו.

את הגמרא בערכין אפשר להסביר עפ"י שיטת בעל "סידורו של שבת", או שהבין כמנורת המאור, או שלדעתו הגמרא הביאה מחלוקת, והוא (בעקבות רבנו בחיי) סובר כדעה שיש לו תקנה, אך לומר כך קצת קשה, כי התקנה למספר לשון הרע שמוזכרת בגמרא היא לימוד תורה (לת"ח), או שישפיל את דעתו (לעם הארץ), ובדרך התשובה של חובת הלבבות הדברים הללו לא מוזכרים, ואולי הוא לא הזכיר אותם כי הוא לא דיבר בפירוש על לשה"ר (רק הזכיר זאת בהמשך), ובאמת לשיטתו זה חלק מדרך התיקון בלשה"ר.

האם בקשת מחילה כללית מועילה

בספר מועדים וזמנים (שם) מביא הרב שטרנבוך את דברי המדרש תנחומא (מובא גם בביאור הגר"א על השו"ע שם, ד"ה מיהו) שאומר: "ואם הלך לרצותו ולא קיבל עליו מה יעשה... אמר ר' שמואל יביא עשרה בני אדם ויעשה שורה אחת ויאמר להם קטטה הייתה ביני ובין חברי, והלכתי לרצותו ולא קיבל עליו, והקב"ה רואה שהשפיל עצמו ומרחם עליו", ונראה מכך שהכפרה היא משום שהשפיל עצמו⁶, ויוצא מזה, שלפי שיטת ר"י (ולדעת הרב נבנצל-לכו"ע), גם לפי האומרים שיבקש מחילה כללית, את עיקר המחילה הוא הפסיד, ואין לו תקנה גמורה!

וכך גם נראה מהדין שפסק הגרש"ז (ועלהו לא יבול, חלק א' עמוד שמ"ח), שמחילה כללית מועילה רק לפגיעה קלה, ופה, שזו פגיעה חמורה, עד שאדם מצטער ונפגע לשמוע שדיברו עליו כך, נראה שמחילה כזאת לא תועיל כלל.

אך לעומת זאת, בשו"ת פאת שדך (חלק ב', סימן קל"א) כתב, שאם ביקש מחילה באופן כללי, ולא ידע אם חברו הבין שמבקש גם על חטא זה בפרט, אם קשה לו הדבר מאוד (ופה הרי אין אפשרות אחרת) יש להקל בדיעבד שאינו צריך לבקש

⁶ וכתב הרב שטרנבוך שם, שלא שייך להוכיח הפוך מהגמרא בברכות (י"ב:), שאמרה "העושה דבר ומתבייש בו מוחלין לו על כל עוונותיו", שמשמע מהגמרא שהבושה היא לא חובה, אלא מעלה המזכה אותו במחילה על כל עוונותיו, כי הגמרא לא דיברה על חטא ממש, אלא דבר שאינו ראוי וכדו', וגם לשיטת הגמרא אפשר לומר שבחטא ממש הבושה היא מעיקר התשובה.

מחילה עוד פעם על החטא הזה, אך נראה לומר שכאן גם הוא יודה, כי כאן הנפגע אינו יודע כלל שדווקא הוא דיבר עליו את הלשון הרע. אלא, שמביא הרב שטרנבוך (שם) את דברי רבנו יונה בשערי תשובה, שכתב שם עשרים עיקרים לתשובה, וכתב שם שעיקר התשובה זהו רק החרטה ועזיבת החטא, ולא הבושה, ולפי זה, אפשר לומר שסברתם של האומרים שיבקש מחילה כללית מבוססת על דברי רבנו יונה, שגם בלא בושה אדם יכול לקיים את עיקר התשובה, או שלשיטתם באמת מחילה כללית אינה מועילה, אלא סוברים כשיטת ה"סידורו של שבת".

הלכה למעשה

כדברי המשנ"ב והמגן אברהם פסקו החיד"א, שו"ע הרב, כף החיים (על השו"ע שם), הרב מרדכי אליהו (בהלכות חגים, פרק מ"ג, הלכה ז'), הרב וולבה (מובא במקראי קודש, שם) ועוד הרבה מהאחרונים - שיבקש מחילה על שדיבר עליו לשון הרע, ואם אחד מהם יתבייש או שחברו יפגע מכך לא יפרט⁷, אלא יבקש ממנו מחילה על שדיבר עליו לשון הרע, ודי בכך. ונראה, שלפי דברי הגר"א שפירא זצ"ל (לעיל) בכל מצב לא יפרט, אלא יבקש ממנו מחילה על שדיבר עליו לשון הרע, ולא יפרט. לפי הרב עובדיה יוסף, הגרש"ז אוירבך⁸ והרב נבנצל יבקש ממנו מחילה כללית על שחטא כנגדו (לרב עובדיה כשיטת רי"ס, ולרב נבנצל - גם כדעת הח"ח). לפוסקים כרי"ס, נראה שמי שחטא בלשון הרע והגיע למצב כזה - שיבקש מחילה כללית וגם יעשה תשובה בכל כוחו, וכלשון ה"סידורו של שבת": "אם לבבו יבחן שבכל ליבו שב אל ה'..." כדי שלפחות לפי חלק מהדעות תהיה לו כפרה שלמה

⁷ נלע"ד, שמכל האפשרויות להסביר את הסתירה (לכאורה) בין דברי הח"ח בספרו למש"כ במשנ"ב הכי מסתדר הסברו של העלי באר, שבח"ח כתב שצריך לבקש מחילה על שדיבר עליו, ובמשנ"ב כתב שאם חברו או הוא יתביישו, או שחברו יתרגז - לא יפרט בדיוק מה אמר עליו, וכך נראה גם שאפשר לדייק מלשון המשנ"ב, ועוד הוכחה לחילוק הזה, שכך גם רוב האחרונים סתמו - שיבקש מחילה, ואם מישהו יתבייש או שחברו יפגע לא יפרט.

⁸ לכאורה יש סתירה בין שני מקורות מהי שיטת הגרש"ז, שבספר שלמי מועד כתב בפירוש שבמצב שלנו יבקש בקשת מחילה כללית, ובספר ועלהו לא יבול כתב בשמו שמחילה כללית מועילה רק לפגיעה קלה, ולא נראה שלשון הרע נחשב פגיעה קלה, וכדלקמן.

(ועוד נראה שיעשה כך כי יש מי שרוצה לומר שגם הח"ח הסכים שבמצב כזה יש תקנה גם לשיטת רי"ס).